

Italiýanyň jümmüşinde yslam döwleti nädip guruldy?

Category: Kitapcy, Medisina, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Italiýanyň jümmüşinde yslam döwleti nädip guruldy? ITALIÝANYŇ JÜMMÜŞİNDE YSLAM DÖWLETI NÄDIP GURULDY?

Ispaniýada gurlan Al-Andalus (Endulus) yslam döwletini bilmeýän ýok diýen ýaly. Ýogsam bolmasa, şondan az-owlak gündogarda, ýagny Italiýada Andalus ýaly haýbatly ýene bir yslam döwleti ýaşap geçipdi: Sisiliýa emirligi.

Suratda: Italiýada musulman ilate garalap görkezýän kartina Häzir Andalus ady Ispaniýada Andaluziya görnüşinde dowam edýär. Sewilýa, Kadis Kordowa, Malaga ýaly şäherleriň yerleşen sebiti sekiz asyrlap musulmanlaryň häkimiyeti astynda ýaşady. Musulman Ispaniýasy manysynda ulanylýan Andalus sözünüň gelip çykyşy hakda «Yslam ensiklopediyasynyň» degişli maddasynda Mehmet Özdemir şeýle maglumatlary berýär:

«Araplar tarapyndan Ispaniýa üçin ulanylýan we ýurtdan doly çykarylanlaryndan spň ispan diline Andalusiýa görnüşinde geçen öñ diñe «Musulman Ispaniýasy» manysynda ulanylan Andalus (Endulus, Endelüs) sözünüň etimologiýasyny doly anyklamak

başardanok. Häzir köplenç «Hispania» görnüşi birinji gezekki basybalyşlardan soñ 716-njy ýylda (hijri 98-nji ýyl) basylan zikkede gabat gelýän adyň V asyrda Demirgazyk Afrika geçmezden öñ on sekiz ýyllap Ispaniyanyň günortasynda galan wandallaryň (Wandalus) adyndan dörän bolmagynyň mümkündegidi (Wandaluziya, Wandallaryň ýurdy) çaklanýar.

Andalus

Araplaryň sebite birinji gezek 711-nji ýylda Welid ibn Abdylmäligiň halyflyk eden döwründe Tanjanyň häkimi Taryk ibn Zyýadyň serkerdeliginde gelendigi mälim.

Andalus ady ýeke-täk döwleti aňladanam bolsa, aslynda sekiz yüz ýylyň dowamynda sebitde baş döwlet gurulypdy. Bularyň arasynda Andalus emewileri (756-1031), Tawaýyful-Müluk döwri (1031-1090), Murabitler döwri (1090-1147), Muwahhidler (1147-1229), Grenada Beni Ahmer emirligi (1238-1492) dagy bardy.

Arap muslimnlary ilkinji gezek Ispaniyanyň kenarlaryna çykanda olara birinji bolup boýun egenler we ýörişlerde uly peýdalalaryny ýetirenler jöhitlerdi.

Westgotlaryň zulmunyň astynda ejir çekip ýaşan jöhit halky araplary şatlyk bilen garşylapdyr we olara gerekli goldawy beripdir.

Abbasylar Emewi imperiýasyny ýykandan soñ Andalus

garaşsyzlygyny yqlan etdi. Bu hem-ä yzy gutarmaýan syýasy oňsuksyzlyklaryň oduny tutashdyrdy, hemem taryhda deňi-taýy bolmadyk hoşniýetli, dost-doganlyga goldanýan medeniýetiň gurulmagyna sebäp boldy.

Musulmanlar, hristianlar, jöhitler (ýewreýler) bilelikde agzybir durmuşda ýasaýardylar we örän güýçli medeni alyş-çalşygyny ýola goýupdylar.

Andalus yslam dünýäsinde öçmejek yz galdyran san-sajaksyz alymlary, akyldarlary ýetişdirýärdi, dillere dessan bolan kitaphanalary gurýardy.

Ispaniýada gurlan Al-Andalus (Endulus) yslam döwletini bilmeýän ýok diýen ýaly. Ýogsam bolmasa, şondan az-owlak gündogarda, ýagny Italiýada Andalus ýaly haýbatly ýene bir yslam döwleti ýaşap geçipdi: Sisiliýa emirligi.

• **Sisiliýa emirliginiň gurulyşy**

Italiýanyň Sisiliýa oblasty taryhda dört uly häkimiýetiň astynda ýaşady. Birinjisi b.e.öñki grek ýörişleridi.

Yzyndan karfagenlileriň guran koloniýalary, wizantiýa häkimleriniň jebir-jepaly häkimiýeti, ahyrsoñunda-da musulmanlaryň gelmegi...

Musulmanlar Sisiliýa bilen eýýäm VII asyrda gyzyklanyp başlapdy, emma esasy maksat Italiýany basyp almak bolmandygy sebäpli bu ada IX asyra çenli doly manyda musulman agalygyna girmändi. Musulmanlar Sisiliýany Demirgazyk Afrika ýurtlaryna edilýän ýörişler üçin harby daýanç nokady hökmünde ulanýardylar we ada onçakly üns bermeýärdiler.

IX asyra gelinende bolsa, harby strategiyalary üýtgedip biljek möhüm üýtgeşme bolup geçdi.

Wizantiýa häkimi Ýewfimiý musulmanlary Sisiliýanyň içlerine çagyrmagydan soñ sebite gelip düşen yslam goşunu 827-nji ýylda Sisiliýany doly basyp aldy.

Aglabidleriň Tunisdäki emiri Ziýadat-Allahyň serkerdeligidäki 20 müň adamlyk musulman goşunu az wagtyň içinde Sisiliýany häkimiýeti astyna alyp, Rime tarap ýörişinем başyny başlady.

Tropeýa, Santa-Sewerina, Amanteýa ýaly Günorta Italiýanyň

Kalabriýa oblastynyň şäherleri we posýoloklary biruçdan musulmanlaryň golastyna giripdir.

• **Watikandaky Keramatly Pýotr soborynda musulman obrazlary**

Keramatly Pýotr sobory – häzir köpimiziň teleýaýlymlarda görýän we Watikanda ýerleşen ajaýyp bina.

Elbetde, häzirki ajaýyp keşbini XVI asyrda ýaşan Mikelanjelo borçly hem bolsa, taryhy binanyň gurluşy ondanam ırki döwürlere uzaýar.

Rimiň alkymyndaky soboryň 846-njy ýylda «çagyrylmadyk myhmanlary» bardy. Sisiliýanyň köp ýerini eýelän musulmanlar başly-barat ýagdaýda Rimiň gala diwarlaryna çenli gidipdiler.

Watikan, Bari, Rim oblastlaryna gurnalan ýörişleriň düýp maksady Sisiliýanyň howpsuzlygyny gazanmakdy. Musulmanlar 827-nji ýylda eýelän Sisiliýa adasyny 1061-nji ýylda normandlaryň çozusyna çenli elde saklamagy başardy. Şol geçen döwrüň içinde ada aglabidleriň, fatimileriň, kelbileriň golastynda boldy.

Bu ýerde musulmanlaryň güýjünü gaçyran sebäp bolsa, ýerli halkdan has beter sebite gelen musulman häkimleriň az wagtyň içinde öz merkezi hökümetlerine baş galdyryp, topalaň turuzmagydy.

Bu ýagdaý has beterem fatimileriň döwründe köp gaýtalandy, gozgalaň turzan häkimi basyp ýatyrmak üçin ugradylan häkim gapma-garşylyklary basyp ýatyran badyna öz hökümdarlygyny yqlan edip, täze gozgalaňyň başyny başlaýardy.

Palermonyň paýtagt bolan musulman Sisiliýasybda 300-e golaý metjit gurlupdy. Edil Andalusda bolşy ýaly, Sisiliýada-da jöhitleriň we hristianlaryň ujypsyz salgytlardyr paçlar bilen azat durmuşda ýaşap bilmegi hökümete içерden düýpli gozgalaň ýa-da nägilelik turmagynyň öñüni alýardy.

Uzak wagtlap wizantiýaly häkimleriň diýdimzorlugyndan ýadan italýan hristianlary şeýle hoşniýetli hökümetten diýsen hoşaldy.

Musulmanlar Italiýany mazaly özgertdi. Mysal üçin pyrtykal baglaryny ýetişdirmekleri, Eýrandan gawun getirip ekmekleri ýaly gündelik işler bilen birlikde ylmy ugurda-da möhüm

Üýtgeşmeleri girizdiler. Grek medeniýete ýakyn deltada ýerleşen Sisiliýa musulmanlarynyň ylmy tejribesi grekleriň antiki pähim-paýhasynyň utgaşygyny emele getirdi.

Bu üýtgeşmelere ýakyndan şaýatlyk eden italýanlaryň intellektual aňynda rewolýusion öwrülişik emele gelipdi. Ebu Abdylla el-Karani, Ebu Said ibn Ybraýym, Ebu Bekir es-Sikilli, Ibn Abi Usaýbiýa, meşhur pelsepe daşyny gözleýji Ibn el-Muaddib Sisiliýanyň ýetişdiren saýlama alymlaryndandy.

Şeýle-de «Dünýäni gezmäge höwesegiň keýpihon syýahaty» eseri bilen tanalýan syýahatçy alym el-Idris hem Sisiliýada ýetişen ajaýyp alymlaryň biridi.

Bu alymlar andalusly alymlardan tapawutlylykda geometriýada, matematikada, medisina ylymlarynda öňe saýlanýardylar. Gürrünsiz, bularyň aňyrsyndaky düýp sebäplerden birem Platon we Sokrat ýaly gadymy grek alymlarynyň watanyna goňsy bolup ýaşamagyňam ýiti täsirleri bardy.

Musulmanlar Sisiliýada, 827-nji ýyl

• **Sisiliýanyň çagşamagy**

Hiç bir düýş baky dowam etmeýär, başlangyjy bolan her bir zadyň soňy-da bar. Andalusyň kiçijik hemrasy ýaly şugla saçan ajaýyp Sisiliýa döwleti-de indi öñki haýbatly döwürlerindäkisi ýaly däldi. Musulmanlaryň öz aralaryndaky agzalalygy,

oňsuksyzlygy geleňsizligi Sisiliýa hem ýolukdy. Angliýa çenli uzaýan ümmülmez territoriýada basybalyjylykly hereketlere başlan normandlar 1061-nji ýıldan başlap, Sisiliýadaky musliman döwleti-de basyp almaga girişdi we 1091-nji ýlda adany doly eýeledi.

Musulmanlar üçin taryhyň eden öwrümine seretseñizläň, normandlaryň bular ýaly arkaýyn basyp almaklarynyň sebäbi-de Palermonyň emiri Ibn at-Timnahyň beýleki emirleri ýeňmek üçin olary ýarymada çagyrmagy boldy. Şeýle-de bolsa, Italiýadaky musliman ýasaýsy doly tamamlanmandy, ol diňe Fatih Sultan Mämmede çenli üç-dört asyrlyk arakesmä çykypdy...

• **Fatih Sultan Mämmet we Sisiliýa**

Albaniýanyň hökümdary Isgender begiň turzan gozgalaňlary we Napoliniň bu gozgalaňlardaky roly Italiýa ýöriş etme kararynyň iň esasy sebäbi boldy.

Rim papasy Sikst IV bilen Napoliniň koroly Alfonso V has soňra Florensiýanyň, Wenesiýanyň, Milanyň, Ferraranyn häkimiyetleride Osmanlynyň bolup biläýjek ýörişlerine garşı bilelikde hereket etmegiň pikirine gelipdiler. Emma Florensiýa bilelikde hereket etmek babatda beýleki şäher döwletleri ýaly höwesli däldi.

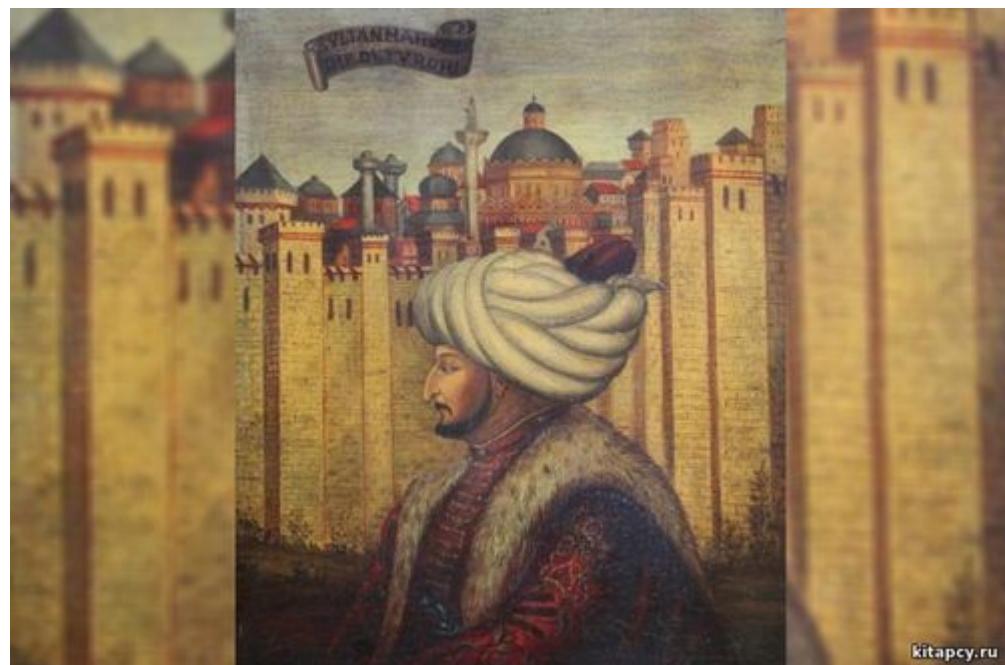
Gedik Ahmet paşa Wlýorany harby daýanç nokady hökmünde ulanyp, Italiýa ýarymadasyny basyp almaga girişdi. 1480-nji ýylyň 28-

nji iýulynda Apuliýany eýelän osmanly güýçleri ümzügini Otranto dikdi.

Garaşylyşy ýaly, italýan şäher döwletleri bir bitewi güýje öwrülip, Osmanla garşy düýpli garşylyk görkezip bilmediler.

Rim papasy italýan şäher döwletleriniň agzyny birikdirip bilmejegine göz ýetirenden soñ, wenger koroly Matýaş Korwiniň üsti bilen Albaniýadaky gozgalaňy gorjamagy synap gördü. Bu synanşyk belli bir derejede şowuna düşüp, Osmanlynyň badyny ýuwaşadypdy, emma Otrantony ellerinde saklatmandy.

Otrantodan soñ Rim türklere iki ädimlik ýerdedi...

kitapcy.ru

Otrantonyň eýelenmegi

- **Fatihiň ölümü we Otrantonyň elden gitmegini**

Fatih Soltan Mämmet 1481-nji ýylyň 3-nji maýynda mamlýuklaryň üstüne ýörişe çykan wagtynda Gebze tarapdaky Tekfur köşgünüň golaýynda aradan çykdy. Ol aradan çykanda ýaňy 51 ýaşapdy. Patışanyň meýdi gizlinlik bilen Stambula ugradyldy.

kitapcy.ru

- *Otrantoda Gedik Ahmet paşanyň heýkeli*

Bu ölümiň yzyndan Otrantony eýeleýji Gedik Ahmet paşa birujy ýene Rime baryp direýän başga bir hadysa – Jem sultanyň turzan gozgalañny basyp ýatyrmak üçin watanyna dolandy.

Onuň ýerine bellenen Süleyman paşa Gedik Ahmet paşa ýaly işbaşarjaň ýolbaşçy däldi. Hatda ol Otrantony elden gidereni bilen çäklenmän, italýanlaryň eline ýesir hem düşüpdı.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

Duşenbe, 17.07.2023 ý. Taryhy makalalar